

डोगरी लोक—साहित्य च सती परिद्रिशश

डॉ. जोगिन्द्र सिंह

असिस्टेंट प्रोफैसर (डोगरी) जम्मू — 180006

सार

भारत दे बाकी प्रदेशों आहला लेखा डुग्गर प्रदेश च बी केई कुप्रथां व्याप्त रेहियां। जिं'दे चा इक सती—प्रथा बी ऐ ही। इस प्रथा करी केई बेकसूर महिलाएं गी अपनी जिंद गुआने पेई। इस भैड़ी प्रथा कन्नै अनगिनत घर—परिवार तबाह होई गे। डोगरी लोक—साहित्य च असेंगी खुशी—गमी, आस्था—विश्वास, प्रथा—परम्परां अर्थात् सब किश दिक्खने गी मिलदा ऐ। लोक—कवियें हर इक विशेगी, हर इक दुख—दर्द गी अपनियें रचनाएं च थाहर दित्ता। सती—प्रथा दे केई उदाहरण असेंगी कारकें ते बारें च लब्धी जंदे न। केई लोक अजें बी इस प्रथा दे किस्से मूँह जबानी सुनांदे न। डुग्गर च सती होने आहली पैहली महिला राजा सूरजदेव दी पत्नी नीला रानी ही, एह घटना कोई 850 ई. दी ऐ¹। जम्मू च बी सती होने दे शुरुआती कारण मध्यकाल च मुसलमानी हमले रेह। इत्थोओं दे राजपूत बी म्हेशां लड़ाइयें च व्यस्त रौंदरे हे ते ब्हादुरी कन्नै लड़दे होई शहीद होई जंदे हे। शहीदें दियां पल्लियां बी अपने पति कन्नै सती होना इज्जतमान ते शान समझादियां हियां। अपने घौकियें ते सौहरियें दी इज्जत—मान समझादियां हियां। पैहलें एह प्रथा सिर्फ राजपूत घराने तगर गै सीमित ही, पर बाद च ब्राह्मण ते खत्रियें दियें महिलाएं बी अपनाई लैती। डोगरी गाथाएं ते दफतरी रिकार्ड थमां पता चलदा ऐ जे जम्मू दे इलाके च 19मीं सदी दे शुरु च सती—प्रथा दा बड़ा मता चलन हा। इस समें च हर इक जाति दियां महिलां सती होन लगी पेदियां हियां। पैहलें डुग्गर च सती होने आहलियां महिलां अपनी मर्जी मताबक सती होंदियां हियां। पर बाद च सती प्रथा गी परिवार दी इज्जत कन्नै जोड़ी लैता गेआ ते जबरदस्ती सती करने दी प्रथा चली पेई। **शब्द:** सती, साध्वी, आत्मदाह, जौहर, शिलावैती, संस्कार, कुप्रथा।

भूमिका

भारत इक विशाल देश ऐ, इत्थें केई रीति—रवाजें, आस्था—विश्वासें, भाशाएं, परम्पराएं दा समावेश ऐ। एह सब किश प्राचीन समें थमां चलदा आवा करदा ऐ। केई रीति—रवाज, परम्परां, आस्थां, प्रथां समाज आस्तै फायदेमंद होंदियां न ते केई नुकसानदेह। भारती समाज च बी दौनें चाल्ली दियां प्रथा ते परम्परां रेहियां न। किश समें दे कन्नै—कन्नै बदली गेइयां ते किश अजें बी चला करदियां न। असें सारें गी पता ऐ जे भारत इक पुरश—प्रधान देश ऐ। महिलाएं गी मर्दं दे मकाबले च घट्ट अधिकार प्राप्त न। इस्सै करी महिलाएं गी मतियें समस्याएं दा सामना करना पौंदा ऐ। साढे समाज च अज्ज बी दाज, मुल्ले—ब्याह, भ्रूण—हत्या बगैरा भैड़ियां कुप्रथां चला करदियां न। पराने समें च एह कुप्रथां ते

ਸਮਸ्यां ਹੋਰ ਮਤਿਆਂ ਕਸ਼ਟਦਾਇਕ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰੀ ਹਿਆਂ। ਸਹਿਲਾਏਂ ਦੀ ਆਰਥਿਕ ਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਸਥਿਤੀ ਗੁਪਤਕਾਲ ਥਮਾਂ ਗੈ ਬੜੀ ਮਤੀ ਦੀਨ—ਹੀਨ (ਦਧਨੀਧ) ਹੀ। ਸਹਿਲਾਏਂ ਗੀ ਕੇਈ ਕੁਪ੍ਰਥਾਏਂ ਕਨੈ ਦੋ—ਚਾਰ ਹੋਨਾ ਪੌਂਦਾ ਰੇਹਾ। ਜਿ'ਆਂ ਬੇਮੇਲ ਬਾਹ, ਪਦਾ, ਬਾਲ—ਬਾਹ, ਸਤੀ—ਪ੍ਰਥਾ ਬਗੈਰਾ ਸੁਕਖ ਰੂਪੈ ਚ ਸ਼ਾਮਲ ਨ। ਇਨ੍ਹੋਂ ਸਭਨੋਂ ਚ ਸਤੀ—ਪ੍ਰਥਾ ਦੇ ਚਲਨ ਕਨੈ ਕੇਈ ਬੇਕਸੂਰ ਸਹਿਲਾਏਂ ਗੀ ਮਾਰੀ ਦਿੱਤਾ ਗੇਆ। ਇਹ ਪ੍ਰਥਾ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਚ ਪ੍ਰਚਲਤ ਰੇਹੀ।

ਸ਼ਬਦਕੋਣੋਂ ਚ 'ਸਤੀ' ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਕੇਈ ਅਰਥ ਮਿਲਦੇ ਨ। ਜਿ'ਆਂ — ਸਾਧੀ, ਪਤਿਵਰਤਾ, ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਦੂਏ ਕੁਸੈ ਮਰਦ ਦਾ ਧਿਆਨ ਨੇਈ ਕਰਨੇ ਆਹਲੀ, ਦਕਖ ਪ੍ਰਯਾਪਤਿ ਦੀ ਕਨ੍ਧਾ, ਸ਼ਕਿਤ ਬਗੈਰਾ।

ਵਿਕਿਪੀਡਿਆ ਦੇ ਮਤਾਬਕ 'ਸਤੀ' ਸਾਂਕ੍ਰਤ ਸ਼ਬਦ 'ਸਤ' ਦਾ ਸਤੀਲਿੰਗ ਏ। ਜੇਹਦਾ ਅਰਥ ਏ — ਕਿਥ ਹਿੰਦੂ ਸਮੁਦਾਇਂ ਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਇਕ ਐਸੀ ਧਾਰਮਿਕ ਕੁਪ੍ਰਥਾ ਹੀ ਜੇਹਦੇ ਚ ਕੁਸੈ ਮਰਦ ਦੇ ਮਰਨੇ ਪੈਰੈਨਤ ਉਸਦੀ ਵਿਧਵਾ ਹੋਈ ਦੀ ਪਲੀ ਉਸਦੇ ਖੀਰੀ ਸੰਸਕਾਰ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਓਹਦੀ ਜਲਦੀ ਚਿਖਾ ਚ ਆਤਮਦਾਹ ਕਰੀ ਲੈਂਦੀ ਏ।

ਦਰਅਸਲ 'ਸਤੀ' ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਏ — ਇਕ ਐਸੀ ਸਹਿਲਾ ਜੇਹਡੀ ਛੜੀ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਦੀ ਹੋਏ। ਇਕ ਐਸੀ ਪਲੀ ਜੇਹਡੀ ਪਤਿਵਰਤਾ ਏ ਤੇ ਉਸਦਾ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਕੁਸੈ ਹੋਰ ਮਰਦ ਕਨੈ ਕੋਈ ਸਰਬਾਂਧ ਨੇਈ ਹੋਏ।

ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਚ ਇਕ ਸੋਚ ਬੜੀ ਮਤੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਏ ਤੇ ਓਹ ਏ ਬਿਨਾ ਸੋਚੇ—ਸਮਝੈ ਕੁਸੈ ਪ੍ਰਥਾ ਗੀ ਜਨਮ ਦੇਈ ਦੇਨਾ। ਪੂਰੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਨੇਈ ਹਾਂਦੇ ਹੋਈ ਬੀ ਲੋਕ ਪਰਸ਼ਾਰਾਏਂ ਗੀ ਮਾਨ ਦੇਨ ਲਗੀ ਪੌਂਦੇ ਨ, ਭਾਮੋਂ ਓਹ ਕੁਸੈ ਆਸਤੈ ਆਤਮਹਤਿਆ ਗੈ ਕੀ ਨੇਈ ਹੋਏ। ਕੁਸੈ ਇਸਾਂ ਚਾਲੀ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੀ — ਸਤੀ—ਪ੍ਰਥਾ।

ਸਤੀ—ਪ੍ਰਥਾ ਗੀ ਦੇਵੀ ਸਤੀ ਦੇ ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਬੀ ਜੋਡੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਜਿਸੀ ਦਕਖਿਆਨੀ ਨਾਂਡ ਕਨੈ ਬੀ ਜਾਨੇਆ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਹਿੰਦੂ ਧਾਰਮਕ ਗ੍ਰਨਥਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਵੀ ਸਤੀ ਨੇ ਅਪਨੇ ਪਿਤਾ ਦਕਖ ਆਸੇਆ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਮਹਾਦਵੇ ਸ਼ਿਵ ਦੇ ਤਿਰਸਕਾਰ ਥਮਾਂ ਵਧਿਤ ਹੋਇਥੈ ਧਕਾ ਦੀ ਅਗ ਚ ਕੁਦਿੱਧੈ ਆਤਮਦਾਹ ਕਰੀ ਲੇਆ ਹਾ। ਪਰ ਭਗਵਾਨ ਸ਼ਿਵ ਦੀ ਪਲੀ ਦਾ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾ ਕਨੈ ਕੋਈ ਸਰਬਾਂਧ ਨੇਈ ਏ।

ਚੌਨੋਂ ਵੇਂਦੋਂ, ਉਪਨਿਸ਼ਦੋਂ, ਪੁਰਾਣੋਂ, ਸਹਾਕਾਰਿਵਾਂ ਤੇ ਮਨੁਸਮੂਤਿ — ਕੁਸੈ ਬੀ ਧਰਮ—ਗ੍ਰੇਥ ਚ ਸਤੀ—ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਨੇਈ ਏ। ਰਾਮਾਯਣ ਤੇ ਸਹਾਭਾਰਤ ਦੌਨੋਂ ਸਹਾਕਾਰਿਵਾਂ ਚ ਬੀ ਸਤੀ ਕੁਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਕੋਈ ਉਲਲੇਖ ਨੇਈ ਏ। ਰਾਜਾ ਦਸ਼ਾਰਥ ਦੀ ਸਾਂਤੀ ਪਰ ਕੋਈ ਬੀ ਰਾਨੀ ਸਤੀ ਨੇਈ ਹੀ ਹੋਈ। ਕਿਥਕਾਂਧਾ ਨਰੇਸ਼ ਵਾਲੀ, ਰਾਵਣ, ਰਾਜਾ ਸ਼ਾਨਤਨੁ, ਸੌ ਕੌਖ ਰਾਜਕੁਮਾਰਾਂ ਤੇ ਜ਼ਹਾਰੋਂ ਧੋਵੇਂ ਦੀ ਕੋਈ ਬੀ ਪਲੀ ਅਗਗੀ ਚ ਫਕੋਇਥੈ ਸਤੀ ਨੇਝੀ ਹੀ ਹੋਈ। ਸਹਾਭਾਰਤ ਚ ਸਿਰਫ ਇਕ ਉਲਲੇਖ ਏ — ਜਿਸਲੈ ਬਨਵਾਸ ਚ ਰਾਜਾ ਪਾਣਡੁ ਦੀ ਸਾਂਤੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਏ ਤਾਂ ਓਹਦੀ ਨਿਕਕੀ ਰਾਨੀ ਮਾਦ੍ਰੀ ਨੇ ਅਪਨੇ ਆਪ ਗੀ ਪਾਣਡੁ ਦੀ ਸੂਤਾਂ ਦਾ ਕਾਰਣ ਸਮਝੇਆ ਤੇ ਇਸਾਂ ਆਤਮ ਗਲਾਨੀ ਦੇ ਕਾਰਣ ਗੈ ਉਸ ਨੇ ਬੀ ਪਾਣਡੁ ਦੀ ਚਿਖਾ ਚ ਬੇਝਿਥੈ ਅਪਨੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਂਤ ਕਰੀ ਲੇਆ ਹਾ। ਇਸ ਘਟਨਾ ਗੀ ਸਤੀ ਦੇ ਬਜਾਏ ਆਤਮਹਤਿਆ ਆਖਨਾ ਤਹਿਤ ਹੋਗ।

ਕੋਲਮਿਧਿਆ ਇਨਸਾਯਕਲਾਪੀਡਿਆ ਦੇ ਮਤਾਬਕ ਸੂਤ ਪਤਿ ਕਨੈ ਓਹਦੀ ਪਲੀ ਦੇ ਮਰਨੇ ਦੀ ਕੁਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਉਲਲੇਖ ਭਾਰਤ ਥਮਾਂ ਬਾਹਰਲੋਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਚ ਬੀ ਪਾਧਾ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਇਸ ਚ ਦਰਜ ਉਲਲੇਖਾਂ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਥੇਣਿਧਿਨ, ਸਿਕਥਿਧਿਨ, ਸਕੇਨਡਨੇਵਿਧਿਨ, ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਮਿਸ਼ਨ, ਚੀਨ, ਓਡਿਸ਼ਿਆਨਾ ਤੇ ਅਫ੍ਰੀਕਾ ਚ ਐਸੇ ਰਵਾਜ ਰੇਹ ਨ।

ਭਾਰਤ ਚ ਸੌਰੀ ਤੇ ਗੁਪਤ ਵਂਸ਼ ਦੇ ਕਾਲ ਚ ਸਤੀ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਕੋਈ ਉਲਲੇਖ ਨੇਈ ਮਿਲਦਾ। ਇਹ ਪ੍ਰਥਾ ਕੁਸ਼ਾਨ ਵਂਸ਼ ਦੇ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਚ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਥਮਾਂ ਆਈ ਤੇ ਮਧਯਕਾਲ ਚ ਰਾਜਪੂਤ ਵਂਸ਼ਾਂ ਤਗਰ ਸੀਮਿਤ ਰੇਹੀ। ਰਾਜਪੂਤ ਅਕਸਰ ਲਮ੍ਮੇ ਸਮੇਂ ਤਗਰ ਲੜਾਈਵਾਂ ਚ ਵਧਸਤ ਰੱਹਦੇ ਹੈ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਹਮਲਾਵਰ ਜਿਤ ਹਾਸਲ ਕਰਨੇ ਪੈਰੈਨਤ ਸਹਿਲਾਏਂ ਕਨੈ ਜੋਰ—ਜਬਰਦਸਤੀ ਤੇ ਬਲਾਤਕਾਰ ਕਰਦੇ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਰਵਾਸਾ ਦੇ ਵਿਕਲਧ ਚ 'ਜੌਹਰ' ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ

ਰਾਜਪੂਤ ਪਰਿਵਾਰੇਂ ਚ ਅਪਨਾਈ ਗੇਈ, ਜੇਹੜੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ ਤੇ ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਜੱਗ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਥਾ ਗੀ ਇਸ ਆਸਟੈਂ ਬੀ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਗੇਆ ਹਾ, ਜੇ ਪਤਿ ਦੀ ਮ੃ਤ੍ਯੁ ਪਰੈਨਤ ਅਪਮਾਨ ਜਨਕ ਜੀਵਨ ਜੀਨੇ ਦੇ ਬਜਾਏ ਸ਼ਵਾਭਿਮਾਨ ਕਨ੍ਹੈ ਅਪਨੇ ਆਪ ਅਪਨੇ ਸ਼ਤੀਤਵ ਦੀ ਰਖਾ ਕਰੀ ਸਕਨ।

ਸਤੀ ਦਾ ਪੈਹਲਾ ਸਾਕਥ 1510 ਈ. ਦੇ 'ਏਰਣ' (ਮਧਿਗੁਪਤ) ਲੇਖ ਚੇ ਭਾਣੁਗੁਪਤ ਦੇ ਸੇਨਾਪਤਿ ਗੋਪਰਾਜ ਦੀ ਪਤੀ ਦੇ ਸਤੀ ਹੋਨੇ ਦਾ ਤਲਲੇਖ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।¹ ਸ਼ਹੇਈ ਮੈਹਨੇਂ ਚ ਭਾਰਤ ਚ ਮੁਗਲਾਂ ਦੇ ਹਮਲੇ ਹੋਨੇ ਦੇ ਬਾਦ ਸਤੀ—ਪ੍ਰਥਾ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋਈ। ਮੁਗਲ ਸ਼ਾਸਕ ਜਿਥੋਂ ਬੀ ਹਮਲਾ ਕਰਦੇ, ਉਸ ਰਾਜਾ ਦੇ ਰਾਜਿਆਂ ਪਰ ਕਕਾ ਕਰਨੇ ਦੇ ਕਨ੍ਹੈ ਗੈ ਤਥਾਂਅਂ ਦੀ ਮਹਿਲਾਏਂ ਕਨ੍ਹੈ ਬੀ ਬੁਰਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਇਸ ਥਮਾਂ ਬਚਨੇ ਆਸਟੈਂ ਮਹਿਲਾਂ ਆਪੁਂ ਗੈ ਅਗ੍ਗੂ ਚ ਫਕਾਓਇਧੈ ਸਤੀ ਹੋਨ ਲਗਿਆਂ। ਸ਼ੁਰੂ ਚ ਏਹ ਕਮ਼ ਸਾਮੁਹਿਕ ਰੂਪ ਚ ਆਰਾਮ ਹੋਆ। ਜੇਹੜਾ ਬਾਦ ਚ ਕੁਪ੍ਰਥਾ ਬਨੀ ਗੇਈ ਤੇ ਵਿਕਿਤਗਤ ਰੂਪ ਚ ਸਤੀ ਹੋਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ। ਏਹ ਕੁਪ੍ਰਥਾ ਇੱਨ੍ਹੀ ਬਧੀ ਗੇਈ ਜੇ ਬਾਦ ਚ ਮਹਿਲਾਏਂ ਗੀ ਜਬਰਦਸ਼ੀ ਪਤਿ ਦੀ ਚਿਖਾ ਚ ਫੁਕੇਆ ਜਾਨ ਲਗਾ। ਰਾਜਾ ਰਾਮ ਮੋਹਨ ਰਾਧ ਦੇ ਅਨਥਕ ਪ੍ਰਯਾਸੋਂ ਦੇ ਬਾਦ 4 ਦਿਸ਼ਵਰ 1829 ਈ. ਦੇ 17 ਮੈਂ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਧਵਾਏਂ ਗੀ ਜਿੰਦਾ ਫੁਕਨਾ ਅਪਰਾਧ ਘੋ਷ਿਤ ਕਰੀ ਦਿੱਤਾ ਗੇਆ ਤੇ 1830 ਈ. ਚ ਇਸ ਪ੍ਰਥਾ ਦਾ ਅੰਤ ਹੋਆ। ਵਿਲਿਯਮ ਵੈਂਟਿਕ ਨੇ ਸਤੀ—ਪ੍ਰਥਾ ਪਰ ਰੋਕ ਲਾਈ ਹੀ।

ਡੋਗਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਚ 'ਸਤੀ' ਲੇਈ ਸ਼ਿਲਾਵੈਂਤੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਬੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਡੋਗਰੀ ਸ਼ਬਦ ਕੋਸ਼ ਚ ਸ਼ਿਲਾਵੈਂਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ — ਅਪਨੇ ਸਤ ਉਪਰ ਸਿਥਿਤ ਰੇਹਿਧੈ ਸਤੀ ਹੋਨੇ ਆਹਲੀ ਨਾਰੀ। ਪਵਿਤਰ ਸਿੱਹ ਸਲਾਥਿਆ ਹੁੰਦੇ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ — ਸ਼ਿਲਾਵੈਂਤੀ ਸ਼ਬਦ ਕੇਵਲ ਤਾਂਨੋਂ ਨਾਹਿਯੋਂ ਦੇ ਵਾਚਕ ਹੈ ਜੇਹੜਿਆਂ ਅਪਨੇ ਸਤੀਧਰਮ ਦਾ ਪਾਲਨ ਕਰਦੇ ਹੋਈ ਆਤਮ ਬਲਿਦਾਨ ਦਿੱਦਿਆਂ ਨ। ਦੂਏ ਸ਼ਬਦੋਂ ਚ ਢੁਗਗਰ ਸਮਾਜ ਚ ਸ਼ਿਲਾਵੈਂਤੀ ਸ਼ਬਦ ਤਾਂਨੋਂ ਨਾਹਿਯੋਂ ਲੇਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਜੇਹੜਿਆਂ ਅਪਨੇ ਸਤੀਧਰਮ ਦੀ ਰਖਾ ਜਾਂ ਕੁਸੈ ਨਾਂ ਕੁਸੈ ਪਵਿਤਰ ਤਦਦੇਸ਼ ਲੇਈ ਸਤੀ ਹੋਂਦਿਆਂ ਨ। ਡੋਗਰੀ ਚ ਸਤੀ ਲੇਈ ਸਜੋਤੀ, ਸਕੇਕਤੀ ਤੇ ਸਤਵੈਂਤੀ ਸ਼ਬਦ ਬੀ ਇਸ਼ਟੇਮਾਲ ਹੋਂਦੇ ਨ।³

ਢੁਗਗਰ ਚ ਸ਼ਿਲਾਵੈਂਤੀ ਦਾ ਅਰਥ ਸਤੀ ਥਮਾਂ ਕਿਸ਼ ਬਕਖਰਾ ਬੀ ਹੈ। ਸਤੀ ਥਮਾਂ ਤਾਤਪਰਧ ਸਿਰਫ ਤਾਂਨੋਂ ਮਹਿਲਾਏਂ ਕਨ੍ਹੈ ਐ ਜੇਹੜਿਆਂ ਪਤਿ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਬਾਦ ਅਪਨੀ ਮਰੀ ਕਨ੍ਹੈ ਆਤਮਦਾਹ ਕਰਦਿਆਂ ਨ। ਪਰ ਸ਼ਿਲਾਵੈਂਤੀ ਤਾਂਨੋਂ ਸਾਰਿਯੋਂ ਮਹਿਲਾਏਂ ਲੇਈ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਂਦਾ ਹੈ ਜੇਹੜਿਆਂ ਅਪਨੇ ਪਤਿ, ਪੁਤਰ, ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਬਾਦ ਤਾਂਦੇ ਕਨ੍ਹੈ ਸਤੀ ਹੋਇਆਂ ਨ। ਢੁਗਗਰ ਚ ਏਹ ਸਬੰਧੀ ਰੂਪ ਦਿਕਖਨੇ ਗੀ ਮਿਲਦੇ ਨ। ਇਥੋਂ ਪਤਿਨੀਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸ਼ ਮਾਮਾ ਅਪਨੇ ਪੁਤਰੋਂ ਕਨ੍ਹੈ ਸਤੀ ਹੋਇਆਂ, ਕਿਸ਼ ਧੀਆਂ ਅਪਨੇ ਪਿਤਾ ਕਨ੍ਹੈ, ਕਿਸ਼ ਕੁਆਰਿਆਂ ਅਪਨੇ ਮਂਗੇਤਰੋਂ ਕਨ੍ਹੈ ਤੇ ਕਿਸ਼ ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਥਾ ਤੇ ਕਿਸ਼ ਹੋਰ ਕਾਰਣਾਂ ਥਮਾਂ ਤਾਂਗ ਆਇਧੈ।

ਪਤਿ ਕਨ੍ਹੈ ਸਤੀ ਹੋਨੇ ਆਹਲਿਆਂ— ਢੁਗਗਰ ਚ ਅਨਗਿਨਤ ਮਹਿਲਾਂ ਅਪਨੇ ਪਤਿ ਕਨ੍ਹੈ ਸਤੀ ਹੋਇਆਂ। ਇੰਦੇ ਚਾ ਕੇਈਂਧੋਂ ਗੀ ਕੁਲਦੇਵੀ ਦੇ ਤੌਰ ਪਰ ਮਨੋਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇੰਨੋਂ ਗੀ ਮਨੇ ਆਹਲੇ ਹਰ ਇਕ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਪਰ ਇੰਦੀਧੋਂ ਦੇਹਰਿਧੋਂ ਤੇ ਸਥਾਨੋਂ ਪਰ ਪ੍ਰਯੋਗ—ਅਰੰਨਾ ਕਰਦੇ ਨ ਤੇ ਅਪਨੇ ਪਿਛਾਵਾਰ ਦੇ ਬਾਦਧੇ—ਵਿਕਾਸ ਆਸਟੈਂ ਪ੍ਰਾਰਥਨਾ ਕਰਦੇ ਨ। ਇੰਦੇ ਚਾ ਕਿਸ਼ ਇਸ ਚਾਲਲੀ ਨ — ਸਤੀ ਥਕਿਧਾਲ, ਸਤੀ ਰਾਧਕਾ, ਦਾਤੀ ਤ੃ਪਤਾ, ਸਤੀ ਜ਼ਾਨੋ, ਬੁਆ ਲੁਹਾਰੀ, ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ ਦੀ ਘਰੈਆਹਲੀ ਸ਼ੁਕ੍ਰਾ ਬਗੈਰਾ। ਇੰਦੇ ਇਲਾਵਾ ਦਾਤਾ ਸਰਨੁ ਦੀ ਪਤੀ ਦਾਤੀ ਸ਼ੀਲਾਵੈਂਤੀ, ਦਾਤਾ ਸੁਕਖੂ ਦੀ ਪਤੀ ਦਾਤੀ ਤਾਰੇ, ਬਾਵਾ ਸੂਰਜ ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਪਤੀ, ਦਾਤਾ ਵੀਰਮ ਦੀ ਪਤੀ ਦਾਤੀ ਭੁਲੀ, ਕੋਲਲਾ ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਪਤੀ ਦਾਤੀ ਜਿਮਨੀ ਬਗੈਰਾ ਬੀ ਸਤੀ ਹੋਇਆਂ ਹਿਨ੍ਹਾਂ।

ਸਤੀ ਥਕਿਧਾਲ ਰਾਨੀ ਚਿਬਲ (Chibal) ਜਾਂ ਮਿੰਬਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਧਰਮਚਾਂਦ ਚਿਭ ਦੀ ਰਾਨੀ ਹੀ। ਏਹਦੀ ਕਾਰਕ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਅਪਨੇ ਘਰੈਆਹਲੇ ਦੇ ਮਰਨੇ ਦੀ ਖਬਰ ਸੁਨਿਧੈ ਸਤੀ ਹੋਈ ਗੇਈ ਹੀ। ਰਾਜਾ ਗੀ ਇਨ੍ਹਾਹਿਮ ਲੋਧੀ ਦੇ ਸਿਪਾਹਿਧੈ ਮਾਰੀ ਦਿੱਤਾ ਹਾ।

ਸਤੀ ਰਾਧਕਾ ਸਲਾਥਿਆ ਰਾਜਪੂਤੋਂ ਦੀ ਕੁਲਦੇਵੀ ਏ ਤੇ ਏਹਦੀ ਦੇਹਰੀ ਗੋਪਾਲਸਰ ਗੁਢਾ ਸਲਾਥਿਆ ਚ ਸਿਥਤ ਏ। ਇੰਦਾ ਬਾਹ ਬੰਦਰਾਲਤਾ ਰਾਮਨਗਰ ਦੇ ਰਾਜਾ ਸੁਚੇਤ ਸਿੰਹ ਦੇ ਕੁਮੇਦਾਨ ਗੋਪਾਲ ਸਿੰਹ ਕਨੈ ਹੋਏ ਦਾ ਹਾ। ਜਿਸਲੈ ਓਹਦੀ ਮੌਤ ਸੁਚੇਤਸਿੰਹ ਕਨੈ ਲਹੌਰ ਚ ਹੋਈ ਗੇਈ ਤਾਂ ਏਹ ਸਤੀ ਹੋਈ ਗੇਈ ਹੀ।

ਬੁਆ ਲੋਹਾਰੀ ਦੀ ਦੇਹਰੀ ਸਲਾਲ ਗ੍ਰਾਂ ਚ ਬਨੀ ਦੀ ਏ। ਏਹਦੇ ਘਰੇਆਹਲੇ ਗੀ ਬਹੋਆਲ ਜਾਤਿ ਦੇ ਵਂਸ਼ਾਂ ਮਾਰੇਆ ਹਾ ਤੇ ਏਹ ਅਪਨੇ ਘਰੇਆਹਲੇ ਕਨੈ ਸਤੀ ਹੋਈ ਗੇਈ ਹੀ।

ਬੁਆ ਤ੃ਪਤਾ ਅਮ਼ਾਰਧਨ ਰਾਜਪੂਤੋਂ ਦੀ ਕੁਲਦੇਵੀ ਏ। ਇੰਦੀ ਕਾਰਕ ਅਨੁਸਾਰ ਬੁਆ ਤ੃ਪਤਾ ਜਾਂ ਤ੃ਘ ਮਸਾਂ ਬਾਹ ਬਾਦ ਸੌਹਾਰਿਧਿਆਂ ਦੇ ਘਰ ਪੁੱਜੀ ਹੀ ਜੇ ਓਹਦੇ ਘਰੇਆਹਲੀ ਗੀ ਉਤਥਾਂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਸਦਦੀ ਲੈਤਾ। ਓਹਦੇ ਬਾਪਸ ਨੇਈ ਪਰਤੀਨੇ ਦੇ ਓਹਦਾ ਕਤਲ ਹੋਈ ਜਾਨੇ ਪਰ ਬੁਆ ਤ੃ਪਤਾ ਸਤੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦਿਆਂ ਨ। ਕਾਰਕ ਦੇ ਬੋਲ ਨ –

ਹੂਕਮ ਕੀਤਾ ਨੀਲ ਸਿੰਹ ਰਾਜੇ ਪਰੋਹਤ ਗੀ ਲੇਆ ਸਦਾਈ।
 ਡੋਲੀ ਲੇਝਾਈ ਅਜੋਂ ਮੌਤ ਦੇ ਘਰ ਜੇ ਆਯਾ, ਤੂਂ ਸੇਹਰਾ ਖੋਲਲਨ ਦਿੱਤਾ ਨਾਈ।
 ਘੋੜਾ ਖੁਲਲੇ ਦਾ ਬਿਚਚ ਤਵੇਲੈ, ਦਿੰਦਾ ਸਰਪਟੇ ਲਾਈ।
 ਬਾਹਰ ਬੁਆ ਹਾਕਾਂ ਲਾਂਦੀ ਪਰੋਹਤ ਲਭਦਾ ਨਾਈ।
 X X X X
 ਦਰਹਾਸੈ ਕਨੈ ਬੁਆ ਗਲਾਂ ਕਰਦੀ, ਤੂਂ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਭਾਈ।
 ਤੂਂ ਧਰਮਾ ਦਾ ਭਾਈ ਦਰਹਾਸਾ, ਜਿਗੜਾ ਨਾ ਤਰਸਾਈ।
 ਹਤਥੈ ਦੇ ਖੜਨੋਟਡੂ ਖੋਲੈ, ਚੂਡਾ ਭਨੇਆ ਬਾਹੀਂ।
 ਸਜਦਾ ਡੋਰ ਥ'ਮਾ—ਨੇ ਬੜਾ ਪੰਜ—ਤਿਲ ਅਰਘਾ ਲਾਈ।
 ਪੰਜ—ਤਿਲ ਅਰਘਾ ਜਲਾਈ ਤੇ ਅਗਗ ਪਰਾਂਦੈ ਠਾਫੀ।⁴

ਦਾਤਾ ਸਰਨੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾਤੀ ਸ਼ੀਲਾਵਂਤੀ, ਦਾਤਾ ਸੁਕਖੂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾਤੀ ਤਾਰੇ, ਦਾਤਾ ਵੀਰਮ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾਤੀ ਭੁਲ੍ਲੀ ਤੇ ਕੋਲਲਾ ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਪਤਨੀ ਦਾਤੀ ਜਿਮਨੀ ਦੇ ਸਤੀ ਹੋਨੇ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਕਾਰਕ ਚ ਇਕਕੈ ਜਨੇਹ ਮਿਲਦਾ ਏ। ਇੰਨੋਂ ਸਤਿਧਿਆਂ ਦੇ ਨਾਂਡ ਦਾ ਤੇ ਥਾਹਰ ਦੇ ਨਾਂਡ ਦਾ ਗੈ ਫਕ਼ ਏ। ਜਿਧਾਂ – ਦਾਤਾ ਸਰਨੂ ਦੀ ਕਾਰਕ ਚਾ ਤਦਾਹਰਣ –

ਖ਼ਬਰਾਂ ਹੋਇਆਂ ਦਾਤੀ ਸ਼ੀਲਾ ਗੀ ਟੂਰੀ ਪੇਈ ਕਦਮ ਉਠਾਈ।
 ਦੌੜਾ ਮਾਰੈ ਖਿਟਟਾਂ ਮਾਰਦੀ ਬਿਚ ਸਫ਼ੈਂ ਦੀ ਆਈ।
 ਪਤਿ ਕੇਹੜੀ ਲੋਥ ਪਛਾਂਤੀ ਚਰਣੋਂ ਸੀਸ ਨੁਆਈ।
 ਲੌਡੇ ਬੇਲੈਂਦੇ ਦਿਨ ਢਲੈਂਦੇ ਲੈ ਚਨਨ ਚਿਖਾ ਬਨਾਈ।
 ਧਰਮੀ ਲੋਕਾਂ ਲਾਂਬੂ ਦਿੱਤਾ ਅਗਗ ਭਡਾਕੈ ਆਈ।
 ਕੁਲਲ ਕਬੀਲਾ ਠਾਕੇ ਪਾਂਦਾ ਕਨੈ ਸਡੇਅਾਂ ਨਾਈ।
 ਅਗਗ ਏ ਠੰਡੀ ਬੋਲ ਨ ਤਤੇ ਰੈਹਨੇ ਦਾ ਕਮਮ ਨਾਈ।
 ਪਤਿ ਮੇਰਾ ਸੁਰਗੋਂ ਗੀ ਚਲੇਆ ਮੈਂ ਏਹ ਜਿਦਦ ਛਡ਼ਨੀ ਨਾਈ।
 ਹਵਨ ਕਰਾਯਾ ਤਾਂ ਦਾਤੀ ਨੇ ਛਾਲ ਅਗਗੀ ਬਿਚਚ ਲਾਈ।⁵

ਦਾਤਾ ਸੁਕਖੂ ਦੀ ਕਾਰਕ ਚਾ ਤਦਾਹਰਣ –

ਖ਼ਬਰਾਂ ਹੋਇਆਂ ਦਾਤੀ ਤਾਰੇ ਗੀ ਟੂਰੀ ਪੇਈ ਕਦਮ ਉਠਾਈ।
 ਦੌੜਾਂ ਮਾਰੈ ਛਾਲਾਂ ਮਾਰੈ ਬਿਚਚ ਦਯੋਲੀ ਆਈ।
 ਦਿਕਖੀ ਲਾਸ਼ ਪਤਿ ਕੇਹੜੀ ਮਾਤਾ ਚਰਣੋਂ ਸੀਸ ਨੁਆਈ।
 ਗੈਹਰਾ ਮਾਰੁ ਬਜ਼ੇਆ ਸਤੀ ਦਾ ਦੁਨਿਆ ਦਰਸ਼ਨੇ ਆਈ।

ਧਰਮੀ ਲੋਕੋਂ ਲਾਂਬੂ ਦਿੱਤਾ ਅਗਗ ਭਡਕੈ ਆਈ ।
ਕਰੀਸ਼ਨਾਨ ਦਾਤੀ ਤਾਰੇ ਬੈਠੀ ਚਿਖਾ ਬਿਚਚ ਜਾਈ ।⁶

ਦਾਤਾ ਵੀਰਮ ਦੀ ਕਾਰਕ ਚਾ ਉਦਾਹਰਣ —

ਖ਼ਬਰਾਂ ਹੋਇਆਂ ਦਾਤੀ ਭੁਲ੍ਹੀ ਗੀ ਟੂਰੀ ਪੇਈ ਕਦਮ ਤਠਾਈ ।
ਭਰਥੈ ਕੇਹੜੀ ਲਾਸ਼ ਪਛਾਂਤੀ ਚਰਣੋਂ ਸੀਸ ਨੁਆਈ ।
ਲੌਡੇ ਬੇਲਲੈ ਦਿਨੋਂ ਡਲੈਂਦੇ ਲੈ ਚਨਨ ਚਿਖਾ ਬਨਾਈ ।
ਧਰਮੀ ਲੋਕੋਂ ਲਾਂਬੂ ਦਿੱਤਾ ਅਗਗ ਭਡਾਕੈ ਆਈ ।
ਕੁਲਲ ਕਬੀਲਾ ਠਾਕੇ ਪਾਂਦਾ ਸਤੀ ਹੋਯਾ ਨਾਈ ।
ਅਗ ਹੀ ਠੰਡੀ ਬੋਲ ਨ ਤਤ੍ਤੇ ਰੈਹਨੇ ਦਾ ਕਸ਼ ਨਾਈ ।
ਹਵਨ ਕਰਾਯਾ ਤੋਂ ਦਾਤੀ ਨੇ ਛਾਲ ਅਗੀ ਬਿਚਚ ਲਾਈ ।⁷

ਕੋਲਲਾਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਕਾਰਕ ਚਾ ਉਦਾਹਰਣ —

ਧਰਮੀ ਲੋਕੋਂ ਲਾਂਬੂ ਦਿੱਤਾ ਅਗਗ ਭਡਾਕੈ ਆਈ ।
ਕਰੀਸ਼ਨਾਨ ਦਾਤੀ ਜਿਮਨੀ ਬੈਠੀ ਚਿਖਾ ਬਿਚਚ ਜਾਈ ।⁸

ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸ਼ੁਕ੍ਰਾ ਗੀ ਓਹਦੀ ਸਸ਼੍ਵ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ ਹਾ ਜੇ ਓਹ ਰਣਪਤ ਦੇ ਪੁਤਰੈ ਗੀ ਜਨਮ ਦੇਇਥੈ, 12ਏਂ ਬ'ਰੋਂ ਬਾਦ ਓਹਦਾ ਬਾਹ ਕਰਿਯੈ ਸਤੀ ਹੋਏ। ਕਾਰਕਾ ਦੇ ਬੋਲ ਨ —

ਖ਼ਬਰੀ ਹੋਇਆਂ 'ਸ਼ੁਕ੍ਰਾ' ਨੂਹਾਂ ਗੀ ਨੈਨ ਭਰੀ—ਭਰੀ ਰੋਈ ।
ਦੌੜਾਂ ਮਾਰੈ ਡੋਰ ਭੋਆਡੈ ਕੋਲ ਚਿਖਾ ਦੈ ਆਈ ।
ਬੋਲੈ ਮਾਤਾ ਬਚਨ ਕਰੈ ਨੂਹਾਂ ਗੀ ਗਲਲ ਸੁਨਾਈ ।
ਆਸਾਬੈਂਤੀ ਸ਼ੁਕ੍ਰਾ ਨੂਹ ਮਾਤਾ ਨੇ ਗਲਲ ਸੁਨਾਈ ।
ਜਿਸ ਬੇਲਲੈ ਪੁਤਰ ਹੋਗੀ ਸ਼ੁਕ੍ਰੇ ਤੂਂ ਸਤੀ ਹੋਧਾਂ ਜਾਈ ।
ਬਾਰਾਂ ਬ'ਰੇ ਤੂਂ ਸਤੀ ਨਿਂ ਹੋਧਾਂ ਮਾਤਾ ਨੈ ਗਲਲ ਸੁਨਾਈ ।
ਬਾਹਰਾਂ ਬ'ਰੇ ਦਾ ਪੁਤਰ ਹੋਗੀ ਤੂਂ ਲੈਧਾਂ ਪੁਤਰ ਬਾਹੀ ।
ਲੈਗੀ ਪੁਤਰ ਬਾਹੀ ਸ਼ੁਕ੍ਰੇ ਫੀ ਸਤੀ ਹੋਧਾਂ ਜਾਈ ।⁹

ਇਸ ਕਾਰਕ ਥਮਾਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਏ ਜੇ ਸ਼ਾਯਦ ਗਰੰਵਤੀ ਮਹਿਲਾਏਂ ਗੀ ਸਤੀ ਹੋਨੇ ਥਮਾਂ ਰੋਕੇਆ ਜਾਂਦਾ ਹਾ। 12ਏਂ ਬ'ਰੋਂ ਪਰੈਨੱਤ ਜਿਸਲੈ ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ ਦੀ ਪਤਨੀ ਸ਼ੁਕ੍ਰਾ ਸਤੀ ਨੇਈ ਹੋਂਦੀ ਤਾਂ ਸਾਂ ਆਲਮਾ ਸੁਖਨੇ ਚ ਆਇਥੈ ਉਸੀ ਸਤੀ ਹੋਨੇ ਦਾ ਚੇਤਾ ਕਰਾਂਦੀ ਏ। ਜਿ'ਧਾਂ —

ਅਫ਼ੀ ਰਾਤੀਂ ਪਿਛਲੇ ਬੇਲਲੈ ਮਿਤੋਂ ਗੀ ਦੁਹਾਥਡ ਲਾਈ ।
ਸਨੈਂ ਸਾਂਗਲੈਂ ਮਿਤ ਭਜੀ ਜਨਦੇ ਸਾਂਗਲ ਜਾਂਦੇ ਪਟੋਈ ।
ਪਗੜੀ ਚੁੰਡੇਆ ਸ਼ੁਕ੍ਰਾ ਨੂਹਾਂ ਗੀ ਮੈਹਲੋਂ ਕਨੈ ਪਟਕੋਈ
ਬਾਹਰੋਂ ਬ'ਰੋਂ ਦਾ ਤੂਂ ਬੋਲ ਕੀਤਾ ਦਾ ਸਤੀ ਕਿ'ਧਾਂ ਨੇਈ ਹੋਈ ।
ਤੇ ਪਹੀ ਸ਼ੁਕ੍ਰਾ ਦਾ ਸਤੀ ਹੋਨਾ —
ਲੌਡੇ ਬੇਲਲੈ ਦਿਨ ਘਰੋਨਦੇ ਗੀ ਮਿਲਦੇ ਲਾਮ੍ਬੇ ਆਈ ।
ਕਨੈ 'ਪਗਗਾ' ਦੇ ਸਤੀ ਹੋਨਿਦਿਧੇ ਸੁਰਗ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਜਾਈ ।¹⁰

ਦੇਵੀਸ਼ੁਕ੍ਰਾ ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ ਦੀ ਪਗ ਕਨੈ ਸਤੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਪੁਤਰੋਂ ਦੀ ਮੌਤੀ ਪਰ ਸਤੀ ਹੋਨੇ ਆਹਲਿਆਂ— ਭੁਗਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਚ ਕੇਝਿਧੋਂ ਮਹਿਲਾਏਂ ਅਪਨੇ ਪੁਤਰੋਂ ਦੀ ਮੌਤੀ ਪਰ ਤਾਂਦਿਧਿਧੋਂ ਚਿਖੋਂ ਚ ਆਤਮਦਾਹ ਕਰੀ ਲੈਤਾ ਹਾ। ਇੰਦੇ ਚਾ ਕੇਝਿਧੋਂ ਗੀ ਕੁਲਦੇਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਮਨੋਆ ਜਾਂਦਾ ਏ। ਇੰਨੋਂਗੀ ਲੋਕ ਸ਼ਿਲਾਵੈਂਤੀ ਦੇ ਰੂਪ ਚ ਪ੍ਰਾਜਦੇ ਨ। ਇੰਨੋਂ ਮਾਮੋਂ ਦੇ ਬਲਿਦਾਨ ਦੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਅਸੋਂ ਗੀ ਕਾਰਕੋਂ ਥਮਾਂ ਮਿਲੀ ਜਾਂਦੀ ਏ।

ਸਤੀ ਨਾਗਰੂ, ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ ਦੀ ਮਾਂ ਆਲਮਾ, ਬਾਵਾ ਬ੍ਰਹਿਦੇਵ ਦੀ ਮਾਤਾ, ਦਾਤਾ ਆਰਜੋ ਦੀ ਮਾਤਾ ਬਾਵਾ ਸਰਦਾਰੀ ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਮਾਤਾ, ਬਾਵਾ ਭੋਤੋ ਦੀ ਮਾਂ, ਦਾਤਾ ਰੱਗੁ ਦੀ ਮਾਂ, ਦਾਤਾ ਲੀਖੋ ਦੀ ਮਾਂ, ਬੁਆ ਬਚਨੂ ਤੇ ਦਾਤੀ ਚਰਾਗੁ ਬਗੈਰਾ ਕੇਈ ਮਾਮੋਂ ਅਪਨੇ—ਅਪਨੇ ਪੁਤਰੋਂ ਕਨੈ ਅਪਨਾ ਸ਼ਰੀਰ ਤਾਂਗੀ ਦਿੱਤਾ। ਇੰਦਿਧਿਧੋਂ ਕਾਰਕੋਂ ਚਾ ਕਿਥ ਉਦਾਹਰਣ ਇਸ ਚਾਲੀ ਨ —

ਦਾਤੀ ਨਾਗਰੂ ਦੀ ਕਾਰਕ ਚਾ ਉਦਾਹਰਣ —

ਹਕਕਾਂ ਲਾਂਦਾ ਨੇਹਰੁ ਭਡਵਾਲ ਦੌਲਤ ਪਾਲ ਛੋਡੇਆ ਮਾਰ।
ਇੰਨੀ ਗਲਲ ਸੁਨਿਧੈ ਮਾਤਾ ਨਾਗਰੂ ਬਿਚਵ ਕ੍ਰਾਂਧੈ ਆਈ।
ਤੁਫੀ ਲੋਥ ਪੁਤਰ ਦੌਲਤ ਪਾਲ ਦੀ ਬਿਚਵ ਭਡੂਡੂ ਲਿਯਾਈ,
ਬਿਚਵ ਭਡੂਡੂ ਦੇ ਦਾਤੀ ਨਾਗਰੂ ਚਨਨ ਚਿਖਾ ਬਨਾਈ।
ਬਨਾਈ ਚਿਖਾ ਦਾਤੀ ਨਾਗਰੂ ਅਗਗ ਨੇਈ ਦਿੰਦਾ ਕੋਈ,
ਕਰਡਾ ਹੁਕਮ ਪੂਥੀਪਾਲ ਭਡਵਾਲ ਦਾ ਅਗਗ ਨੇਈ ਦਿੰਦਾ ਕੋਈ।
ਤੈ ਧਾਡੇ ਲੋਥ ਚਿਖਾ ਪਰ ਰੇਹੀ, ਅਗਗ ਨਿ ਦਿੰਦਾ ਕੋਈ,
ਠੂਠਾ ਪਰੋਹਤ ਦਾਤੀ ਗੀ ਅਗਗ ਦਿੰਦਾ ਲੈਂਦਾ ਬਚਨ ਕਰਾਈ।¹¹

ਦਾਤੀ ਨਾਗਰੂ ਭਡਵਾਲੇਂ ਦੀ ਕੁਲਦੇਵੀ ਏ ਤੇ ਇਸਦਾ ਸਥਾਨ ਭਡੂਡੂ ਚ ਏ। ਕਾਰਕ ਅਨੁਸਾਰ ਪੂਥੀਪਾਲ ਨੇ ਏਹਦੇ ਪੁਤਰ ਦੌਲਤ ਪਾਲ ਗੀ ਮਾਰੀ ਦਿੱਤਾ ਹਾ ਤੇ ਏਹ ਅਪਨੇ ਪੁਤਰ ਕਨੈ ਸਤੀ ਹੋਈ ਹੀ।

ਮਾਤਾ ਆਲਮਾ ਨੇ ਦਾਤਾ ਰਣਪਤ ਦੀ ਮੌਤੀ ਪਰ ਅਪਨੀ ਨੂੰ ਸ਼ੁਕਾ ਗੀ 12ਏ ਬਾਂਧੋਂ ਤਗਰ ਸਤੀ ਨੇਈ ਹੋਨੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਦੇਵਿਧੈ, ਆਪੂਰ ਸ਼ਰੀਰ ਤਾਂਗੀ ਦਿੱਤਾ ਹਾ। ਕਾਰਕਾ ਦੇ ਬੋਲੇ ਨ —

ਜਿਨਦੇ ਪੁਤਰ ਮਰੀ ਜਾਂਦੇ ਲੋਕੋ, ਮਾਮਾਂ ਜੀਨਿਦਿਆਂ ਨਾਈ।
ਹੁਕਮ ਕਰਦੀ ਮਾਤਾ ਆਲਮਾਂ, ਚਨਨ ਰੁਕਖ ਬਢਾਈ।
ਚਨਨ ਰੁਕਖ ਬਢਾਯਾ ਮਾਤਾ ਨੈ, ਚਨਨ ਚਿਖਾ ਰਚਾਈ।
ਕਰੀਸ਼ਨਾਨ ਮਾਤਾ ਆਲਮਾਂ ਚਢੈ ਚਿਖਾ ਪਰ ਜਾਈ।
ਲੌਡੇ ਬੇਲਲੈ, ਦਿਨ ਡਲੈਨਦੇ, ਮਿਲਦੇ ਲਾਮ੍ਬੇ ਆਈ।
ਮਾਤਾ ਆਲਮਾਂ, ਰਣਪਤ ਦਾਤਾ, ਸੁਰਗ ਲੋਕੋਂ ਗੀ ਜਾਈ।¹²

ਬਾਵਾ ਬ੍ਰਹਿਦੇਵ ਦੀ ਕਾਰਕ ਚਾ ਉਦਾਹਰਣ —

ਚਿਖਾ ਬੈਠੀ ਮਾਤਾ ਲਚਮੀ ਨੈ ਦਿੱਤਿਆਂ ਹਾਕਾਂ ਲਾਈ।
ਭਲਾ ਹੋਏ ਤਸ ਭਗਤੈ ਦਾ ਜੋ ਕੋਈ ਲਾਂਬੂ ਲਾਈ।

ਦਾਤਾ ਅਰਜੋ ਦੀ ਮੌਤ ਪਰ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਹਸਸੋ ਉਸਦੇ ਕਨੈ ਸਤੀ ਹੋਈ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਕਾਰਕਾ ਦੇ ਬੋਲ ਨ —
ਜਿਨੋਂ ਮਾਮੋਂ ਦੇ ਪੁਤਰ ਮਰੀ ਜਾਂਦੇ ਮਾਮਾਂ ਜੀਨਿਦਿਆਂ ਨਾਈ।
ਮੀਂ ਪੁਤਰੈ ਕਨੈ ਸਤੀ ਹੋਨਾ ਮਾਤਾ ਹਸਸੋ ਨੇ ਆਖ ਸਨਾਈ।
ਕਰੀਸ਼ਨਾਨ ਮਾਤਾ ਹਸਸੋ ਛਾਲ ਚਿਖਾ ਚ ਲਾਈ।

ਦਾਤੀ ਚਰਾਗੁ ਹੀਰਾਨਗਰ ਚ ਅਪਨੇ ਪੁੱਤਰ ਰਾਥੇ ਕਨੈ ਸਤੀ ਹੋਈ ਹੀ, ਜਿਸਦੀ ਮੌਤ ਸਥਾ ਪੁੱਡਨੇ ਕਨੈ ਹੋਈ ਹੀ। ਝੰਦੇ ਇਲਾਵਾ ਕੇਈ ਹੋਰ ਸਾਮਾਂ ਅਪਨੇ—ਅਪਨੇ ਪੁਤਰਾਂ ਦੀ ਮੌਤੀ ਪਰ ਝੰਦੇ ਕਨੈ ਸਤੀ ਹੋਇਆਂ।

ਅਪਨੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤੀ ਪਰ ਸਤੀ ਹੋਨੇ ਆਹਲਿਧਾਤ— ਬਾਵਾ ਜਿਤ੍ਤੇ ਦੀ ਕਾਰਕ ਥਮਾਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਏ ਜੇ ਬੁਆ ਕੌਡੀ ਗੀ ਜਿਸਲੇ ਅਪਨੇ ਪਿਤਾ ਦੀ ਮੌਤੀ ਦੀ ਖਬਰ ਹੋਂਦੀ ਤਾਂ ਓਹ ਬਡੀ ਰਹੀ ਏ, ਬਰਲਾਪ ਕਰਦੀ ਏ ਤੇ ਖਲਾਡੈ ਚ ਪੁਜ਼ੀ ਜਾਂਦੀ ਏ। ਕੌਡੀ ਨੇ ਅਪਨੇ ਪਿਤਾ ਜਿਤ੍ਤੇ ਆਸਤੈ ਚਿਖਾ ਬਨਾਈ ਤੇ ਚਿਖਾ ਗੀ ਦਾਹ ਦੇਨੇ ਮਗਰਾ, ਆਪੂਰ੍ਵ ਬੀ ਓਹਦੇ ਚ ਛਾਲ ਸਾਰਿਧੈ ਉਸਨੇ ਆਤਮਧਾਤ ਕਰੀ ਲੇਆ। ਕਾਰਕ ਚਾ ਕਿਸ਼ ਉਦਾਹਰਣ ਇਸ ਚਾਲੀ ਨ —

‘ਸੇਹਰੈ ਸਿਮਲੈ’ ਆਈ ਬੁਆ ਦੇਵੀ ਲਭੀ ਲੋਥ ਨਮਾਨੀ।
ਲੇਝੈ ਲੋਥ ਗਲਾ ਕਨੈ ਲਾਂਦੀ ਅਊ ਬਾਪੂ ਧੀ ਘਮਾਈ।
ਪੇ ਬਛੋਡੇ ਬੂਆ ਦੇ ਬਾਪੂ ਗੇਆ ਬਛੋਡਾ ਪਾਈ।
ਲਕਕਡਿਆਂ ਬੂਆ ਕਿਟਿਠਿਆਂ ਕਰਦੀ ਲੈਂਦੀ ਚਿਖਾ ਬਨਾਈ।
ਅਪਨੀ ਚਿਖਾ ਬਨਾਈ ਬੂਆ ਨੈ, ਬਾਪੂ ਦੀ ਚਿਖਾ ਬਨਾਈ।
ਈਸੋ ਗੀ ਬੂਆ ਠਾਕੇ ਪਾਂਦੀ, ਪਿਛੜਾ ਦਿਕਖੇਆ ਨਾਈ।
ਮਾਰੀ ਛਾਲ ਬਿਚ ਚਿਖਾ ਦੇ ਪੌਂਦੀ ਹਰਿ—ਹਰਿ ਰਾਮ ਧਿਆਈ।
ਸੁਰਗੋਂ ਦਾ ਗਣ ਉਤਰੇ, ਲੇਈ ਗੇ ਫਾਂਗਾਂ ਲਾਈ।¹³

ਅਪਨੇ ਮਂਗੇਤਰੋਂ ਕਨੈ ਸਤੀ ਹੋਨੇ ਆਹਲਿਧਾਤ—ਕਿਸ ਉਦਾਹਰਣ ਐਸੇ ਬੀ ਮਿਲਦੇ ਨ ਜੇ ਕਿਸ ਮਹਿਲਾਂ ਅਪਨੇ ਮਂਗੇਤਰੋਂ ਕਨੈ ਬੀ ਸਤੀ ਹੋਇਆਂ ਹਿਆਂ। ਜਿ'ਧਾਂ — ਬੂਆ ਲਾਡੇ ਤੇ ਬੂਆ ਪਾਗਡੀ। ਬੂਆ ਲਾਡੇ ਅਪਨੇ ਮਂਗੇਤਰ ਭਾਲਾ ਕਨੈ ਸਤੀ ਹੋਈ ਹੀ। ਭਾਲਾ ਜਿਸਲੈ ਬੂਆ ਲਾਡੇ ਗੀ ਬਾਹਨ ਆਵਾ ਕਰਦਾ ਹਾ ਤਾਂ ਰਸ਼ਤੇ ਚ ਲੁਟੇਰੋਂ ਉਸੀ ਮਾਰੀ ਦਿੱਤਾ ਹਾ।

ਬੂਆ ਪਾਗਡੀ ਦੀ ਕਾਰਕ ਦੇ ਮਤਾਬਕ, ਇਨੈ ਅਪਨੇ ਮਂਗੇਤਰ ਆਸੇਆ ਆਤਮਹਤਿਆ ਕਰਨੇ ਦਾ ਪਤਾ ਲਗਨੇ ਪਰ ਆਪੂਰ੍ਵ ਬੀ ਆਤਮਹਤਿਆ ਕਰੀ ਲੇਈ ਹੀ। ਬੂਆ ਪਾਗਡੀ ਨਮਾਂ ਸ਼ੈਹਰ ਚ ਹਰਿਜਨੋਂ ਦੀ ਕੁਲਦੇਵੀ ਏ।

ਜਗੀਰਦਾਰੀ ਪ੍ਰਥਾ ਥਮਾਂ ਤਾਂਗ ਹੋਇਧੈ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਾਰਣੋਂ ਕਰੀ ਸਤੀ ਹੋਨੇ ਆਹਲਿਧਾਤ— ਬੂਆ ਭਾਗਾਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਟੈਕਸ ਦੇ ਬਰੋਧ ਚ ਅਪਨੀ ਧੀਂ ਸਮੇਤ ਆਤਮਹਤਿਆ ਕਰੀ ਲੇਈ ਹੀ। ਕਾਰਕ ਦੇ ਬੋਲ ਨ —

ਜੀਂਦੇ ਹਤਥ ਨੇਈ ਔਨਾ ਬੈਚਿਆ ਸਰਨਾ ਕਟਾਰਾ ਖਾਈ
ਜਖਮੀ ਹੋਇਧੈ ਬੂਆ ਭਾਗਾਂ ਪੁਜ਼ੀ ਘਰੈ ਬਿਚਵ ਜਾਈ।
ਘਰ ਆਇਧੈ ਕੁਡੀ ਗੀ ਦੁੜ੍ਹ ਪਲੈਂਦੀ ਬੇਹੀ ਜਾਂਦੀ ਗੋਦੀ ਪਾਈ
ਬਿਚਵ ਗੋਦੀ ਕੁਡੀ ਗੀ ਲੈਂਦੀ ਦਿੰਦੀ ਘਰੈ ਗੀ ਅਗਗ ਲਾਈ।¹⁴

ਬੂਆਸੀਲਾਵਤੀ, ਦਾਤੀ ਸਤਿਵਤੀ, ਬੂਆ ਮੁਕਖੀ, ਬੂਆ ਸ਼ੀਲਾ, ਬੂਆ ਬੰਗਾਲੂ ਤੇ ਕੇਈ ਹੋਰਨੋਂ ਬਕਖ—ਬਕਖ ਕਾਰਣੋਂ ਕਰੀ ਅਪਨੇ ਪ੍ਰਾਣੋਂ ਦੀ ਆਹੁਤਿ ਦਿੱਤੀ।

ਉਪਰ ਦਿੱਤੇ ਦੇ ਉਦਾਹਰਣੋਂ ਥਮਾਂ ਸਿਦ਼ਹ ਹੋਂਦਾ ਏ ਜੇ ਡੋਗਰੀ ਲੋਕ—ਸਾਹਿਤਿ ਚ ਸਤੀ—ਪ੍ਰਥਾ ਬਾਰੈ ਖੁਲਿਲਿਧੈ ਵਰਣਨ ਹੋਏ ਦਾ ਏ। ਪੇਪਰ ਦੀ ਸੀਮਾ—ਰੇਖਾ ਦਿਖਦੇ ਹੋਈ ਏਹ ਕਿਸ ਇਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ।

ਲੋਕ ਸਾਹਿਤਿ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਮਤੇ ਸਾਰੇ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰੋਂ ਬੀ ਇਸ ਸਤੀ—ਪ੍ਰਥਾ ਬਾਰੈ ਲਿਖੇਦਾ ਏ। ਏਹ ਪ੍ਰਥਾ ਸਿਰਫ ਜਸ਼ੂ ਚ ਗੈ ਨੇਈ ਕਥਮੀਰ ਚ ਬੀ ਹੀ।

— ਰਾਜਤਾਂਗਿਨੀ ਚ ਕਲਹਣ ਨੇ ਰਾਨਿਧੀਂ ਦੇ ਸਤੀ ਹੋਨੇ ਦਾ ਉਲਲੇਖ ਕੀਤੇ ਦਾ ਏ।

— फ्रेड्रिक ड्रियू (Frederic Drew) होरें बी जम्मू दे राजपूतें च सती दियें किश घटनाएं दा वर्णन कीते दा ऐ। ओह लिखदे न जे एह प्रथा सभनें जातियें च नई ही, पर राजपूतें च इसदा मता चलन हा। महाराजा गुलाब सिंह दे भ्रात सुचेत सिंह दी मौत लाहौर च होई ही ते उंदे कन्नै किश रानियां सती होइयां हियां। इंदियां किश रानियां ते दासियां रामनगर च हियां। सुचेत सिंह दा सिर रामनगर च आंदा गेआ ते कोई 150 दे करीब महिलां सती होइयां हियां।¹⁵

इक होर घटना च जिसलै राजा ध्यान सिंह दा पुत्र राजा हीरा सिंह मारेआ गेआ तां उसदियां रानियां पुरमण्डल च सती होइयां हियां।

— इतिहासकार डा. राजकुमार होरें अपनी कताब “Painting and Life styles of Jammu : From 17th to 18th Century AD” च लिखेदा ऐ —“Painting also demonstrated another characteristic of the Dogra society that Sati system was prevalent among the royal class in the 18th century.”¹⁶

— लैफटीनैट Reynell G. Taylor होरें अपनी डायरी च 2 जुलाई 1847 तरीक गी दर्ज घटना च लिखेदा ऐ जे जम्मू दे लागे 4 घटना सती दियां होइयां।

इंदे इलावा होर केई इतिहास दियें कताबें च सती—प्रथा दा वर्णन होए दा मिलदा ऐ। अपने—अपने राज—काल च महाराजा गुलाब सिंह ते रणवीर सिंह होरें इस प्रथा गी खत्म करने आस्तै सख्त आदेश दित्ते। पर सती—प्रथा पर पूरी चाल्ली रोक नई लग्गी सकी। बिच्च—बिच्च महिलां सती होंदियां रेहियां। Indian Press दी रिपोर्ट मुजब सन् 1885 च महाराजा रणवीर सिंह दी मौत पर किश रानियां सती होइयां हियां। महाराजा हरिसिंह होरें अपने राजकाल च सती—प्रथा गी जम्मू चा पूरी चाल्ली खत्म कीता।

सती—प्रथा पर इक पेपर च गल्ल करी पाना बड़ा मुश्कल ऐ। एह विशे इन्ना व्यापक ऐ जे एहदे पर शोध—प्रबंध लिखेआ जाई सकदा ऐ। मता सारा लोक—साहित्य अजें बी अनछपेआ ऐ ते खोज करने पर होर सती होने आहली महिलाएं दा पता लग्गी सकदा ऐ।

संदर्भ ग्रंथ

1. डा. राधेश्याम द्विवेदी, सती—प्रथा और पुरातत्व से जुड़े चिन्ह, सफा — 1
2. S.D.S. Charak, History and Culture of Himalayan States, Vol. IV (Delhi, 1982), p. 146
3. साढ़ा साहित्य (लोक वार्ता अंक—2012), सफा — 179—180
4. ओम गोस्वामी, डोगरी लोक गाथां, सफा — 94, 95
5. ओम गोस्वामी, डोगरी लोक गाथां, सफा — 170
6. ओम गोस्वामी, डोगरी लोक गाथां, सफा — 175
7. ओम गोस्वामी, डोगरी लोक गाथां, सफा — 178
8. ओम गोस्वामी, डोगरी लोक गाथां, सफा — 157, 158
9. नीलांबरदेव शर्मा; केहरिसिंह मधुकर, डोगरी लोकगीत (कारका—बारा) भाग—दो, सफा — 42, 43, 45
10. नीलांबरदेव शर्मा; केहरिसिंह मधुकर, डोगरी लोकगीत (कारका—बारा) भाग—दो, सफा — 45
11. ओम गोस्वामी, डोगरी लोक गाथां, सफा — 99
12. नीलांबरदेव शर्मा; केहरिसिंह मधुकर, डोगरी लोकगीत (कारका—बारा) भाग—दो, सफा — 42
13. नीलांबरदेव शर्मा; केहरिसिंह मधुकर, डोगरी लोकगीत (कारका—बारा) भाग—दो, सफा — 65
14. ओम गोस्वामी, डोगरी लोक गाथां, सफा — 96

15. Mrs. Deepika Sharma, Miss Anita Rana, Social Evils Among Womens In Jammu And Kashmir During Dogra Period And Colonialism Andh Reforms (1846-1925), p. 11
16. Dr. Raj Kumar, Painting and Life Styles of Jammu : From 17th to 18th Century AD, p. 31
17. J. Pathik, Cultural Hertiage of Dogras, p. 126
18. डा. जितेन्द्र उधमपुरी, डोगरी साहित्य दा इतिहास